

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17.07.2001, sp. zn. 21 Cdo 3028/2000, ECLI:CZ:NS:2001:21.CDO.3028.2000.1

Číslo: 36/2002

Právní věta:

Z důvodu uvedeného v ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. může zůstavitel platně vydědit svého potomka jen listinou, která byla sepsána počínaje dnem 1. 1. 1992. Důvod k tomuto vydědění přitom může spočívat také v chování potomka vůči zůstaviteli, k němž došlo v době před 1. 1. 1992, trvalo-li i po tomto datu.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 17.10.2001

Spisová značka: 21 Cdo 3028/2000

Číslo rozhodnutí: 36

Číslo sešitu: 5

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Vydědění

Předpisy: § 469a odst. 1 písm. b) předpisu č. 40/1964Sb.

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

Žalobce se domáhal, aby bylo určeno, že „důvody vydědění žalobce Z. H. jako potomka otce F. H. a osob dle § 473 odst. 2 obč. zák. uvedené v závěti zůstavitele F. H., nar. 24. 6. 1921, zemřelého dne 5. 2. 1997, ze dne 23. 3. 1992 sepsané formou notářského zápisu Státním notářstvím P. nejsou dány“ a že „závěť zůstavitele F. H., nar. 24. 6. 1921, zemřelého dne 5. 2. 1997 ze dne 23. 3. 1992 sepsaná formou notářského zápisu Státním notářstvím P. je v části, ve které zůstavitel opomíjí neopomenutelného dědice, syna Z. H., nar. 17. 5. 1948 a jeho potomky, neplatná“. Žalobu zdůvodnil zejména tím, že nejsou pravdivé údaje uvedené v závěti ze dne 23. 3. 1992, že by o zůstavitele neprojevoval opravdový zájem, který by jako jeho syn měl projevovat. Žalobce se vždy snažil, aby o zůstavitele „bylo postaráno“, a byl s ním neustále v kontaktu. V roce 1983 byl zůstavitel za svědka na svatbě a i v posledních čtyřech letech před sepsáním závěti s ním byl v kontaktu, i když to bylo, s ohledem na žalobcovo zaměstnání, nepravidelně. Podání této žaloby bylo žalobci uloženo usnesením Okresního soudu Plzeň – město ze dne 22. 1. 1998, neboť v průběhu dědického řízení po F. H. došlo mezi jeho účastníky ke sporu, zda jsou dány důvody pro vydědění zůstavitelových potomků.

O k r e s n í s o u d Plzeň – město rozsudkem ze dne 28. 9. 1999 žalobu zamítl a rozhodl, že žalobce je povinen zaplatit žalované na náhradě nákladů řízení 38 625 Kč k rukám jejího „právního

zástupce“. Na základě provedených důkazů dovedl, že žalobce se minimálně od roku 1988 se zůstavitelem nestýkal, nezajímal se o něj a žádným způsobem mu nepomáhal, i když oba bydleli ve stejném městě a žalobci v tom nebránilo ani jeho pracovní zaneprázdnění, přičemž zůstavitel svým chováním „nezavdal žalobci žádnou příčinu k tomu, aby se o něj nezajímal a nepomáhal mu“. Protože uvedený stav trval až do zůstavitelovy smrti, jsou zde důvody pro vydědění žalobce a jeho potomků podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák.

K odvolání žalobce K r a j s k ý s o u d v Plzni rozsudkem ze dne 5. 9. 2000 rozsudek soudu prvního stupně změnil tak, že žalobě vyhověl; současně rozhodl, že žalovaná je povinna zaplatit žalobci na náhradě nákladů řízení před soudem prvního stupně 25 650 Kč a na náhradě nákladů odvolacího řízení 1575 Kč, vše „na účet“ advokáta Mgr. R. N. Odvolací soud dovedl, že ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. zohledňuje pocit předka, že potomek k němu má přirozený citový vztah a zajímá se o jeho život, zdraví a potřeby a že není opuštěný a osamoceny; důvodem k vydědění potomka je proto podle tohoto ustanovení jen chování trvalého charakteru a nikoliv jen přechodný nebo krátkodobý nezájem, který by mohl být i důvodný nebo alespoň omluvitelný. Zůstavitel listinou ze dne 23. 3. 1992 vydědil žalobce podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. s odůvodněním, že žalobcův „nezájem o jeho osobu“ trvá 4 roky, tj. od roku 1988 do roku 1992. Vzhledem k tomu, že důvod vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. byl do právního řádu zaveden novelou občanského zákoníku, provedenou zákonem č. 509/1991 Sb., s účinností od 1. 1. 1992 a že v „ústavním státě“ je nepřipustná retroaktivita právní normy na období před její účinností, bylo by podle názoru odvolacího soudu nepřipustnou pravou zpětnou účinností právní normy postihující sankcí vydědění určité delší dobu trvající chování potomka, kdyby „tato doba představovala období před účinností právní normy, když v této předchozí době platná právní norma takové chování za důvod vydědění nepovažovala“. Odvolací soud dospěl k závěru, že žalobce může nést z pohledu ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. „odpovědnost za své jednání“, k němuž došlo v období od 1. 1. do 23. 3. 1992; jde však o tak krátkou dobu, že „nemůže naplňovat podmínky trvalosti jako pojmového znaku“ důvodu vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. Vydědění žalobce obsažené v zůstavitelově závěti ze dne 23. 3. 1992 je proto neplatným právním úkonem.

Proti tomuto rozsudku odvolacího soudu podala žalovaná dovolání. Žalovaná v první řadě poukazuje na ustanovení § 873 obč. zák., které je přechodným ustanovením „k zákonu č. 509/1991 Sb.“, a dovozuje, že právo platné v den smrti zůstavitele je třeba použít „na veškeré právní vztahy a skutečnosti, související s konkrétním dědickým řízením“, jakož i na „jednání, ke kterému došlo před účinností předmětné novely“. Takovýto postup představuje podle názoru dovolatelky tzv. nepravou (nepřímou) retroaktivitu, která je v našem právním řádu přípustná. Žalovaná rovněž poukazuje na to, že možnost vydědit potomka podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. nastala podle právní úpravy, účinné od 1. 1. 1992. Kdyby z tohoto důvodu nebylo možné vydědit zůstavitelova potomka i pro jednání, k němuž došlo před 1. 1. 1992, znamenalo by to, že z tohoto důvodu by nebylo možné zůstavitelova potomka vydědit již od účinnosti zákona, ale až po uplynutí určité (poměrně dlouhé) doby, což neodpovídá záměru zákonodárce. Podle žalované měl odvolací soud přihlídnout též k tomu, že jednání potomka, který neprojevuje opravdový zájem o svého předka, je „závadné, amorální“ a odporující dobrým mravům a je „bezpochyby obecně spravedlivé, aby byl postižen sankcí“, i když je „tato sankce umístěna do právního řádu až dodatečně v průběhu jeho jednání“. Žalovaná dále dovozuje, že trvale neprojevovat opravdový zájem znamená ve smyslu ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. chovat se tímto způsobem „nepřerušovaně, nepřetržitě, tedy kontinuálně“, že „kontinuální charakter“ je třeba posuzovat podle délky jednání a podle subjektivního postoje jednajícího a že trvalý charakter neprojevování zájmu může být dán i při kratším trvání jednání, jestliže úmysl jednajícího zahrnuje nepřetržitost počínání; proto i jednání žalobce, posuzované v době od 1. 1. 1992 (resp. od 5. 11. 1991, kdy byl schválen zákon č. 509/1991 Sb.) do 23. 3. 1992, představuje trvalé neprojevování zájmu žalobce o zůstavitele. Vzhledem k tomu, že soud prvního stupně neposuzoval otázku, zda délka jednání žalobce, posuzovaná pouze od 1. 1.

1992 (resp. od 5. 11. 1991), je dostatečná k závěru o neprojevení opravdového zájmu žalobce o zůstavitele, rozhodl o této otázce odvolací soud v rozporu se zásadou dvouinstančnosti „soudního rozhodování“ v prvním stupni. Žalovaná též namítá, že rozsudek odvolacího soudu může vycházet ze skutkového zjištění, které nemá v podstatné části oporu v provedeném dokazování, neboť z napadeného rozsudku není patrné, zda se odvolací soud ztotožnil se závěrem soudu prvního stupně o tom, že žalobce neprojevoval v období uvedeném v závěti o zůstavitele opravdový zájem; napadený rozsudek je proto v tomto směru „fakticky nepřezkoumatelný“. Žalovaná navrhl, aby dovolací soud rozsudek odvolacího soudu zrušil a aby mu věc vrátil k dalšímu řízení.

N e j v y š š í s o u d jako soud dovolací (§ 10a o. s. ř.) věc projednal podle občanského soudního řádu ve znění účinném do 31. 12. 2000 (srov. část dvanáctou, hlavu I, bod 17. zákona č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony). Po zjištění, že dovolání proti pravomocnému rozsudku odvolacího soudu bylo podáno oprávněnou osobou v zákonné lhůtě (§ 240 odst. 1 o. s. ř.) a že jde o rozsudek, proti kterému je dovolání podle ustanovení § 238 odst. 1 písm. a) o. s. ř. přípustné, přezkoumal věc bez nařízení jednání (§ 243a odst. 1 věta první o. s. ř.) a dospěl k závěru, že dovolání je opodstatněné. Proto rozhodnutí odvolacího soudu zrušil a věc mu vrátil k dalšímu řízení.

Z odůvodnění:

Podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. zůstavitel může vydědit potomka, jestliže o zůstavitele trvale neprojevuje opravdový zájem, který by jako potomek projevoval měl.

Důvod vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) byl do občanského zákoníku doplněn a stal se tak součástí našeho právního řádu s účinností ode dne 1. 1. 1992 (srov. čl. I bod 96 a čl. III zákona č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník - dále jen „zákon č. 509/1991 Sb.“).

Přechodná ustanovení k úpravám účinným ode dne 1. 1. 1992 (tj. k úpravám obsaženým v zákoně č. 509/1991 Sb.) jsou uvedena v ustanoveních § 868 až 877 obč. zák. Podle ustanovení § 868 obč. zák., pokud není dále uvedeno jinak, řídí se ustanoveními tohoto zákona i právní vztahy vzniklé před 1. 1. 1992; vznik těchto právních vztahů, jakož i nároky z nich vzniklé před 1. 1. 1992, se však posuzují podle dosavadních předpisů. Podle ustanovení § 873 obč. zák. při dědění se použije právo platné v den smrti zůstavitele. Byla-li však závěť pořízena před účinností tohoto zákona, posuzuje se její platnost podle dosavadních předpisů. To platí i o platnosti vydědění.

V posuzovaném případě zůstavitel F. H., zemřelý dne 5. 2. 1997, vydědil žalobce (svého syna) listinou, sepsanou formou notářského zápisu u býv. Státního notářství P. dne 23. 3. 1992, označenou jako „závěť“. K důvodům vydědění uvedl, že žalobce vyděduje „podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b)“, neboť o jeho osobu trvale neprojevuje opravdový zájem, který by jako potomek projevoval měl, a že žalobce naposledy viděl před 4 lety.

Vzhledem k tomu, že žalobce důvody ke svému vydědění popírá, správně se soudy zabývaly otázkou, zda bylo prokázáno, že uplatněný důvod vydědění není dán.

Odvolací soud dovedl, že při posouzení, zda žalobce trvale neprojevoval o zůstavitele opravdový zájem, který by jako potomek měl projevoval, nelze přihlížet k chování žalobce vůči zůstaviteli v době přede dnem 1. 1. 1992, neboť důvod vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. „byl zaveden“ s účinností ode dne 1. 1. 1992 a znamenalo by to „nepřípustnou pravou zpětnou účinnost právní normy“. S tímto závěrem odvolacího soudu dovolací soud nesouhlasí.

Nový právní předpis, který řeší stejný právní institut jinak (zcela nebo jen zčásti) než dosavadní

právní úprava (v posuzovaném případě jde o institut vydědění, který byl do dne 31. 12. 1991 upraven zčásti jinak, než podle právní úpravy účinné ode dne 1. 1. 1992), nemusí mít – obecně vzato – na právní vztahy, které vznikly před účinností nového právního předpisu, žádný vliv. Takováto situace nastává, stanoví-li nový právní předpis, že se jím řídí jen právní vztahy, které vznikly po jeho účinnosti, a že tedy právní vztahy vzniklé před jeho účinností se včetně všech práv a nároků řídí dosavadními předpisy, i když tato práva a nároky vzniknou až po účinnosti nového právního předpisu. Obvykle však nový právní předpis má vliv i na právní vztahy, které vznikly před jeho účinností; v takovémto případě nastává tzv. zpětná účinnost (retroaktivita) právního předpisu.

Právní teorie rozeznává zpětnou účinnost (retroaktivitu) pravou a nepravou. O pravou zpětnou účinnost (retroaktivitu) jde tehdy, jestliže se novým právním předpisem má řídit vznik právního vztahu a nároků účastníků z tohoto vztahu také v případě, kdy právní vztah nebo nároky z něj vyplývající vznikly před účinností nového právního předpisu. Nepravá zpětná účinnost (retroaktivita) znamená, že novým právním předpisem se sice mají řídit i právní vztahy, vzniklé před jeho účinností, avšak až ode dne jeho účinnosti; samotný vznik těchto právních vztahů a nároků z těchto vztahů, vzniklé před účinností nového právního předpisu, se spravují dosavadní právní úpravou.

Pravá zpětná účinnost (retroaktivita) je nepřijatelná. K definičním znakům právního státu patří princip právní jistoty a ochrany důvěry účastníků právních vztahů v právo. Součástí právní jistoty je také zákaz pravé zpětné účinnosti (retroaktivity) právních předpisů; tento zákaz, který je pro oblast trestního práva hmotného vyjádřen v čl. 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod, lze pro ostatní právní odvětví dovodit z čl. 1 Ústavy České republiky (srov. například právní názor uvedený v nálezu pléna Ústavního soudu České republiky ze dne 28. 2. 1996 sp. zn. [Pl. ÚS 9/95](#), uveřejněném pod č. 16 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu České republiky, sv. 5, roč. 1996 – I. díl, a v nálezu pléna Ústavního soudu České republiky ze dne 4. 2. 1997 sp. zn. [Pl. ÚS 21/96](#), uveřejněném pod č. 63/1997 Sb.).

V projednávaném sporu však o případ pravé zpětné účinnosti (retroaktivity) nové právní úpravy (tj. zákona č. 509/1991 Sb.) nejde.

Zůstavitel vydědil žalobce listinou, sepsanou formou notářského zápisu dne 23. 3. 1992. Protože k vydědění došlo po účinnosti zákona č. 509/1991 Sb., je nepochybné (a vyplývá to mimo jiné z ustanovení § 873, věty třetí, obč. zák.), že platnost tohoto právního úkonu je třeba posuzovat podle právní úpravy účinné ode dne 1. 1. 1992 (tj. zejména podle ustanovení § 469a obč. zák. ve znění účinném od dne 1. 1. 1992).

V tom, že by při posouzení platnosti vydědění žalobce ze dne 23. 3. 1992 mělo (mohlo) být přihlédnuto také k chování žalobce vůči zůstaviteli z doby přede dnem 1. 1. 1992, nelze spatřovat pravou zpětnou účinnost (retroaktivitu) zákona č. 509/1991 Sb. K pravé zpětné účinnosti (retroaktivitě) dochází – jak vyplývá z výše uvedeného – tehdy, jestliže soud podle nového právního předpisu posoudí vznik právního vztahu a nároky účastníků z tohoto vztahu v případě, že právní vztah a nároky z něj vyplývající již vznikly před účinností nového právního předpisu. Z toho, jak se žalobce choval vůči zůstaviteli v době do 31. 12. 1991, nemohl přede dnem 1. 1. 1992 vzniknout ve vztahu k jeho vydědění žádný právní vztah a ani nárok z něj vyplývající; nepřichází proto již z tohoto důvodu vůbec v úvahu, že by v posuzovaném případě mohly být právní vztahy účastníků a nároky z nich vyplývající vzniklé přede dnem 1. 1. 1992 znovu posouzeny podle právních předpisů účinných ode dne 1. 1. 1992. Na uvedeném závěru nic nemění to, že by důvod k vydědění žalobce mohl spočívat také v jeho chování vůči zůstaviteli, které podle právní úpravy účinné do 31. 12. 1991 nepředstavovalo právní podklad pro jeho vydědění. Okolnost, že chování žalobce nebylo podle právní úpravy účinné do 31. 12. 1991 právním důvodem pro jeho vydědění, sama o sobě neznámá pravou zpětnou účinnost (retroaktivitu) nové právní úpravy vydědění (účinné ode dne 1. 1. 1992), jestliže tato nová právní úprava umožňuje spojit s chováním žalobce vůči zůstaviteli také z této doby právní

následky v podobě vydědění.

Důvod k vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. je dán jen tehdy, byl-li tu stav, že potomek trvale neprojevoval opravdový zájem o zůstavitele, který by jako potomek měl projevovat, v době pořízení listiny o vydědění. Mohl-li zůstavitel vydědit svého potomka z důvodu uvedeného v ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. listinou sepsanou ode dne 1. 1. 1992, posuzuje-li se platnost vydědění podle právní úpravy účinné ke dni, kdy byla pořízena listina o vydědění, a nestanoví-li v tomto směru právní předpisy (zákon) nic jiného, pak může důvod k vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. spočívat také v chování potomka vůči zůstaviteli, k němuž došlo v době přede dnem 1. 1. 1992.

Z uvedeného vyplývá, že rozsudek odvolacího soudu spočívá na nesprávném právním posouzení věci. Veden nesprávným právním názorem se odvolací soud zabýval jen tím, zda žalobcovo chování odůvodňovalo jeho vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. jen v době od 1. 1. do 23. 3. 1992, aniž by přihlédl k jeho chování vůči zůstaviteli z předchozí doby. Jeho závěr o tom, že vydědění ze dne 23. 3. 1992 je neplatným právním úkonem, proto zatím nemůže obstát.

Protože rozsudek odvolacího soudu není správný, Nejvyšší soud jej zrušil a věc vrátil Krajskému soudu v Plzni k dalšímu řízení (§ 243b odst. 1, část věty za středníkem, § 243b odst. 2, věta první, o. s. ř.).

V dalším řízení odvolací soud nepřehlédne, že žalobce se žalobou domáhá určení, že „důvody vydědění žalobce Z. H. jako potomka otce F. H. a osob dle § 473 odst. 2 obč. zák. uvedené v závěti zůstavitele F. H., nar. 24. 6. 1921, zemřelého dne 5. 2. 1997, ze dne 23. 3. 1992 sepsané formou notářského zápisu Státním notářstvím P. nejsou dány“ a že „závět zůstavitele F. H., nar. 24. 6. 1921, zemřelého dne 5. 2. 1997, ze dne 23. 3. 1992, sepsané formou notářského zápisu Státním notářstvím P. je v části, ve které zůstavitel opomíjí neopomenutelného dědice, syna Z. H., nar. 17. 5. 1948 a jeho potomky, neplatná“. I když žaloba odpovídá tomu, jak na ni byl odkázán usnesením Okresního soudu Plzeň – město ze dne 22. 1. 1998, je třeba vzít v úvahu, že ustanovení § 175k odst. 2 o. s. ř. umožňuje soudu v dědickém řízení odkázat, závisí-li rozhodnutí o dědickém právu na zjištění sporných skutečností, toho z dědiců, jehož dědické právo se jeví jako méně pravděpodobné, jen tak, aby žalobou uplatnil své dědické právo (a nikoliv onu spornou skutečnost). Tomuto požadavku pak odpovídá (v posuzovaném případě) žalobní petit na určení, že žalobce je dědicem po zůstaviteli F. H., zemřelém dne 5. 2. 1997. Otázka, zda listina ze dne 23. 3. 1992 je v části o vydědění žalobce platným právním úkonem a zda je dán důvod vydědění žalobce v ní uvedený, má pro takovéto určení jen povahu otázky předběžné. Na rozdíl od dřívější právní úpravy obsažené v zákoně č. 95/1963 Sb., o státním notářství a o řízení před státním notářstvím (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů (srov. § 18 tohoto zákona), není podle nyní platné právní úpravy řízení o dědictví způsobilým předmětem sporného řízení jen určení sporné skutečnosti, byť by byla významná pro posouzení dědického práva.